

- "Бес институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам" Ұлт жоспарының 59-қадамын іске асыру шеңберінде энергия-сервистік қызметтер нарығы дамуда, оны іске асыру құралы энергия тиімділігі картасы болып табылады;

- Дүниежүзілік банк, БҰҰ Даму Бағдарламасы, Еуропалық Қайта Құру және даму банкі, Герман энергетикалық агенттігі және т. б. сияқты стратегиялық серіктестермен ынтымақтастық жолға қойылды [5].

Әдебиеттер тізімі

1. Полухин А.А., Алпатов А.В., Ставцев А.Н., Мирошников Г.А., Климова С.П., Парфенов А.С., Федотенкова О.А., Борхунов Н.А., Польшакова Н.В., Алтухов А.В., Алексеев К.И. Организационно-экономические основы энергосбережения в сельском хозяйстве // Монография. Орел, 2013.

2. Лисютченко Н.Н., Полухин А.А. Организационно-экономические основы энергосбережения в сельском хозяйстве // Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences. 2012. No 4 (4). С. 20-26

3. Драгайцев В.И. Организационно-экономический механизм ресурсосбережения в сельском хозяйстве / В.И. Драгайцев // Техника и оборудование для села. 2009. No 3. С. 12–15.

4. Полухин А.А., Сорокин Н.С. Обоснование применения энергосберегающих технологий в сельском хозяйстве // Аграрная Россия. 2013. No 9. С. 14-20.

5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/comprom/activities/2371?lang=ru>

Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігі дамуының әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктері

А.О. Мусабекова¹, Г.С. Акыбаева²

¹«Экономика» мамандығы бойынша 1 курс докторанты,

²Менеджмент кафедрасының профессоры, э.ғ.к.

ayunash.musabekova.82@mail.ru, akubaeva_g@mail.ru

^{1,2} академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Түйіндеме: Еліміздің тұрақты дамуы мен халықтың әл-ауқатын қалыпқа келтірудің стратегиялық факторларының бірі заманауи өркениетті кәсіпкерлікті қалыптастыру болып табылады. Қазақстанда жаңа идеялар мен жаңа экономиканы әртараптандырудың кілті – кәсіпкерлікті дамыту. Әсіресе, әйелдер кәсіпкерлігін дамыту қоғам үшін маңызды. Әйелдер кәсіпкерлігі бәсекелес нарықтық ортаны құруға көмектеседі, нарықты тауарлармен және қызметтермен қанықтырады, сұраныстың өзгеруіне икемді жауап береді және тәуекелді жобалар мен инновацияларды жүзеге асырады, мамандардың, капиталдың және қосымша материалдардың көзі болып табылады.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, жоба, әйелдер, экономика, стратегия, жетістік, аймақ, бизнес, институт, нарық, бәсекелестік, іскерлік.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына арнаған Жолдауында шағын бизнесті дамыту елдің саяси-экономикалық өмірінде елеулі рөл атқаратынын ерекше атап өтті. Бұл ретте шағын және орта бизнесті қолдау бағытындағы қаржыландыру жүйесін маңызды жобаларға іріктей отырып, қайта қарастыру қажет деген тапсырма жүктеді.

Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту еңбекке қабілетті халықты жұмыспен қамту деңгейін арттыруға және олардың өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді. Әйелдер кәсіпкерлігін зерттейтін америкалық ғалымдар Р.Петерсон мен К.Вермайер бұл құбылысты «жаһандық ауқымдағы бейбіт революция» деп сипаттап, әйелдердің өзін-өзі жұмыспен қамтуға деген қызығушылығын қалыптастырды. Қазіргі бизнестегі әйелдер рөлінің өзгеруін талдай отырып, американдық ғалым Д.Насбит бұл құбылысты «жаңа мүмкіндіктердің жарылысы» деп атады [1].

Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігінің қалыптасуы мен дамуы қоғам үшін тиімді құбылыс. Еліміздегі әйелдер кәсіпкерлігінің жағдайы мен болашағын, жалпы әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін анықтау үшін автор социологиялық зерттеу (сауалнама) жүргізген. Таңдамалы негізде қызмет көрсету, денсаулық сақтау, білім беру, сауда және тамақ өнеркәсібі салаларындағы әйелдер мен басшылармен сауалнама жүргізілді. Көптеген әлеуметтанушылар жыныстық кәсіпкерлікті гендерлік тұрғыдан зерттейді. Кәсіпкер әйелдер мен ерлердің салыстырмалы жағдайына қатысты көптеген зерттеулер еркіндік, мақсат, бастамашылық, өзгермелі экономикалық жағдайларға бейімделу дәрежесі сияқты бизнес сипаттамаларының негізгі критерийлерінің басында ерлердің тұрғанын көрсетеді. Дегенмен, бизнестегі әйелдердің мынадай артықшылықтары бар: оларда амбициялар көп емес, олар компанияның стратегиясын әзірлеуде үлкен жауапкершілік көрсетеді, олар сыпайы, адамдармен жақсы қарым-қатынаста болады, олардың интуициясын белсенді пайдаланады, үлкен әлеуметтік жауапкершілікке ие. Осы қасиеттердің арқасында компания тапсырмаларды орындау кезінде ер адамдарға қарағанда көптеген артықшылықтарға ие. Мұның барлығы әйелдер кәсіпкерлігінің айтарлықтай әлеуетін сипаттайды.

Әйелдер кәсіпкерлігі әйелдер бұрыннан жұмыс істеп келе жатқан салаларда, өздеріне қолайлы салаларда дамиды. Бұл салаларға тұрмыстық қызмет көрсету, қоғамдық тамақтандыру, сауда, білім беру, әлеуметтік көмек, денсаулық сақтау, қоғамдық тамақтандыру және т.б. Әйелдер үшін аз дамыған сала құрылыс, көлік және шикізат. Жоғарыда айтылғандай, әйелдер мен ерлер кәсіпкерлігі арасындағы айырмашылықтар зерттеулермен дәлелденген. Кәсіпорын құрылғаннан бері орын алған оң өзгерістерге тұрақты табыс, әлеуметтік және материалдық жағдайдың жақсаруы, отбасылық жағдайдың жақсаруы, еркін және өз бетінше шешім қабылдау, көлік сатып алу, шетелде демалу, өз жұмысының нәтижесін қарау, қызметкерлердің санын көбейту жатады, достары мен таныстары, белсенділігі артады, бос уақытты арттыру сияқты факторлар. Бұл баламалар кәсіпкер әйелдер көбінесе өз жұмыстарына қанағаттанатынын білдіреді. Зерттеулер де кәсіпкер әйелдердің қазіргі әлеуметтік көңіл-күйі мен мәртебесі оң екенін көрсетеді.

Заманауи өмір салты мен сапасына әйелдерге деген осындай алғыс пен құрмет адам табиғаты мен әлеуметтік оптимизм ұстанымдарының көрінісі. Ең бастысы, бұл елдегі тұрақтылық пен дамудың белгісі ретінде халықтың әлеуметтік көңіл-күйінің оң деңгейін көрсетеді. Көптеген экономикалық және социологиялық әдебиеттерде кәсіпкерліктің ғылыми түсіндірмесі белсенді түрде талқыланады, ол экономикалық анықтамадан басқа мәдениет феномені, әлеуметтік жаңғырту құралдары, моральдық-этикалық құндылықтар жүйесі сияқты сипаттамаларда көрініс табады. Әйелдер кәсіпкерлігі осы сипаттамаларға толық жауап береді. Себебі, кәсіпкер әйелдер осы іс-шаралар арқылы тек экономикалық ғана емес, рухани, әлеуметтік-мәдени игіліктерге қол жеткізуге ұмтылады. Мұны респонденттердің жауаптарынан көруге болады – әйелдер тек еңбек арқылы табыс пен байлыққа қол жеткізгісі келмейді. Олардың басты мақсаты қоғамда жақсы бала тәрбиелеу, жеке капитал есебінен берік отбасы құру болып шықты.

Кәсіпкер – әйелдің жеке бағытын анықтайды. Біздің менталитетіміз бен салт-дәстүріміз бойынша әйел затында адамгершілік, сыпайылық, инабаттылық сияқты ең жақсы адами қасиеттер, сондай-ақ нарықтық қағидатқа негізделген «шаруашылық еркектер» ұғымына

негізделген шаруашылық белсенділік, өзімшілдік, парасаттылық, мансаптық бейімділік дамыған, қазіргі жаһандану жағдайындағы қатынастар. Әйелдер байлық, денсаулық, отбасы, бақыт, махаббат және діни сенімдерді адам өміріндегі ең маңызды құндылықтар деп санайды. Дегенмен, қазақстандық кәсіпкер әйелдердің құндылықтары көбінесе прагматикалық және ұтымды болып келеді. Олар үшін негізгі қажеттіліктер – білім, ақша, мансап, яғни материалдық жағдай. Жұмысқа, еңбекке, мансапқа деген қажеттілік күннен күнге артып келеді. Өйткені жұмыс істеуге ынталану өмір сүруге деген ынтаның бір бөлігі.

Біздің елде әйелдердің шығыс икемділігі мен батыс тенденциясын қабылдауы бірдей. Ол екі өркениеттің барлық жаңалықтарын бір уақытта бойына сіңіре алады. Қазақстандық әйелдердің бойында өз күштерінде табысқа жету, қоғамға пайдалылық, қиындықтарға қарамастан шабытттану, жақсы өмір сүру және дамуға ұмтылу сияқты тамаша қасиеттер бар және бұл тұлға күннен-күнге күшейіп келеді. Әйелдер бизнесі жылдан-жылға әртараптандырылған және құрылымды болып келеді, бірақ Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігі шетелдегі кәсіпкерлік деңгейімен салыстырғанда қарқын алған жоқ, қазіргі уақытта дамып келеді.

Кәсіпкер әйелдердің қоғамның әлеуметтік құрылымындағы белсенді топ ретіндегі әлеуметтік портретін анықтағанда олардың білім деңгейіне, біліктілігіне, іскерлік қабілетіне назар аудару қажет. Сауалнамаға қатысқан кәсіпкерлердің басым бөлігі жоғары білімі бар мамандар – 64%. 4% докторлық дәрежесі бар. Ал респонденттердің 20 пайызы орта арнаулы білімі бар мамандар. Респонденттердің кәсіби мәртебесін анықтау кезінде олардың келесі мамандықтары бар екені көрсетіледі: техникалық – 26%, гуманитарлық – 18%, педагогикалық – 16%, медициналық – 12%, экономикалық – 14%, заңгерлік – 10%, ауыл шаруашылығы. - 4%. Бұл зерттеудің нәтижесі білікті мамандардың біліктілік пен мүмкіндіктермен қатар бизнеске үлкен жауапкершілікпен қарайтынын көрсетеді. Респонденттердің пікірінше, жоғары білім - өмірдегі табыстың кілті. Еңбек пен талпыныс табысқа жеткізеді деп есептейді. Материалдық әл-ауқат кәсіпкердің бизнесінің дамуының маңызды көрсеткіші, оның серіктестері мен тұтынушылары және қоршаған орта үшін оның қабілеттері мен іскерлік сипаттамаларының табыстылығы. Жоғары өмір сүру деңгейіне жетудің негізгі белгілері – білім мен ақша. Іскерлік ортада ақша нақты компания құру, жаңа идеяны жүзеге асыру сияқты мақсаттарға жетудің маңызды құралы болып табылады. Сонымен қатар нарықтық экономика мен бәсекелестік орта іскер әйелдерді әрқашан барлық нәрсені мүмкіндігінше көбірек білуге итермелейді. Демек, адамның білімі мен дағдылары стратификацияның ұтқырлығы болып табылатын негізгі құндылықтар және жоғары материалдық әл-ауқат пен игіліктерге жетудің маңызды және іргелі арнасы мен құралы болып табылады.

Кәсіпкер әйелдердің айтуынша, кәсіпкерліктің дамуына көбінесе этникалық және ұлттық факторлар әсер етеді. Сонымен қатар, еліміздегі кәсіпкерліктің дамуына аймақтық факторлар әсер етеді ме деген сауалға әйелдердің 40 пайызы оң, 54 пайызы жоқ деп жауап берді. Бұл көрсеткіштің пайда болу себебі келесі жауап нұсқалары болып табылады: бизнесті дамытудың әртүрлі мүмкіндіктері, әртүрлі бизнес климаты, тұтынушылар мен сатып алушылардың әлеует деңгейі, тауарлардың өтімділік деңгейі. Бұл жауаптар кәсіпкерлік әлеуеттің аймақтық деңгейіне (қалалық және ауылдық) байланысты елдегі кәсіпкерліктің қазіргі жағдайын көрсетеді. Алайда, кәсіпкерлер адамның коммерциялық құқыққа икемділігі оның ұлтына, дініне, орналасқан жеріне емес, оның жеке қабілеті мен ерекшеліктеріне байланысты деп есептейді. Бұл тұжырымды «экономикалық адам» моделі бойынша түсіндіруге болады В.В. Радаев. Адамның шаруашылық қызметі оның ұлтына, дініне, әлеуметтік ұстанымдарына, құндылықтарына және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан ұтымды және оның даралығын мойындайтын шығар. Бұл адам моделі жеке қалауларға негізделген тәуелсіз шешім қабылдайтын, ең алдымен өз мүдделерін ойлайтын және жеке

пайдаға ұмтылатын, мақсаттарына біртіндеп жетуге тырысатын, оларға жету үшін кез келген құралдарды таңдаудың салыстырмалы шығындарына назар аударатын атомизацияланған адамды білдіреді, өз мүдделері сияқты. өзінің қажеттіліктерін білу ғана емес, сонымен қатар оларды қанағаттандыру құралдары туралы қажетті ақпаратқа ие [3.]

Қазіргі жаһандану және экономикалық интеграция процесінде адамдарды, әсіресе экономикалық субъектілерді «экономикалық адамдар» деп атайды. Бұл процеске кәсіпкер әйелдердің қатысуы ғажап емес. Сондықтан іскер әйелдерді парасатты, тәуелсіз, өзіншіл және хабардар деп бағалау артық болмайды. Дегенмен, адамдардың өзара қарым-қатынасы кезінде және бір-бірінің қоғамдық өмірінде пайда болатын құбылыстар мен процестер әлеуметтік өзара әрекеттесуде әртүрлі тәсілдермен көрініс табады. М.Вебер экономикалық мінез-құлықты әлеуметтік мінез-құлықтың ең ұтымды түрі деп санайды. Әйелдер кәсіпкерлігін әлеуметтік зерттеу бұл құбылыстың әлеуметтік аспектілерін жан-жақты қарастыруды талап етеді. Кәсіпкерлердің әлеуметтік тобы – қазіргі қоғамда маңызды рөл атқаратын өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар қоғамның қабаты. Заманауи нарықтық экономика жағдайында кәсіпкер әйелдер белсенді, олардың күш-қуаты экономикалық дамуға бағытталған, тіпті «басқалардан жақсы болу» қағидасына ұмтылады.

Еліміздегі әйелдер кәсіпкерлігінің әлеуметтік портретін жасау үшін олардың құндылықтарын, білімі мен зерделілігін, шығармашылығын, кәсіби қабілеттерін, іскерлік мотивтерін және басқа да әлеуметтік-мәдени және психологиялық ерекшеліктерін жан-жақты зерделеу қажет. Әлеуметтік портретті сипаттай отырып, мынадай нәтижелерді көрсетуге болады: еліміздегі кәсіпкер әйелдердің білімді, әлеуметтік жауапкершілігі жоғары және қоғам игілігіне қызмет ететіні, өз ісін аялап, үнемі жетілдіріп отыруға ұмтылатыны анық. Корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік өркениетті экономиканың, саясаттың, қоғамның негізгі құндылықтарының бірі, көптеген компаниялардың басымдығы болып табылады. Кәсіпкерлер бизнестің тұрақты және ұзақ мерзімді дамуы, компанияның мәртебесі, бизнестің инвестициялық тартымдылығын арттыру, компанияның мемлекет және қоғаммен өзара әрекеттесуі сияқты мәселелерді түсінетіндіктен, әлеуметтік жауапкершілік өз бизнесінің міндетті атрибуты екенін түсінеді. Зерттеу көрсеткендей, бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі кәсіпкер әйелдер үшін маңызды фактор болып табылады.

Елімізде экономикалық белсенді шағын және орта кәсіпкерлікті басқарып отырған әйелдер барынша әлеуметтік көмек көрсетуге ұмтылуда. Сауалнамаға қатысқан респонденттерге бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің 10 белгісі ұсынылды: 1). Компанияны сапалы тауарлар мен қызметтермен қамтамасыз ету; 2). салық төлеу; 3). Қоғамның әлеуметтік-экономикалық мәселелерін шешу үшін жұмыс орындарын құру; 4). Қоғамның дамуына ықпал ету; 5). Экологиялық саясатты қолдау; 6). Кадрлық этикалық саясатты сақтау; 7). Компанияның ішкі және сыртқы қатынастарында этикалық нормаларды сақтау; 8). Заңның барлық ережелерін сақтау; 9). Өнімнің ықтимал жанама әсерлері туралы нақты ақпарат беру; 10). Әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру (қайырымдылық шаралары мен қорларын қолдау, қайырымдылық, білім беру, мектептер, балаларға көмек, аз қамтылған және әлеуметтік көмекті қажет ететіндерге көмек). Респонденттердің пікірінше, жоғарыда аталған сипаттамалардың ең маңыздысы: 1. қоғамды сапалы тауарлар мен қызметтермен қамтамасыз ету; 2. Кадрларға қатысты моральдық саясат жүргізу. Қоғамның дамуына үлес қосу, салық төлеу, халық шаруашылығына және қоршаған ортаны қорғауға үлес қосу маңызды, бірақ екінші дәрежелі факторлар.

Бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі қоғам тұрақтылығының және өркениетті даму динамикасының негізгі көрсеткіші болып табылады, сондықтан әйелдер кәсіпкерлігі мемлекет тарапынан қолдау тауып, дамып, институтқа айналуға. Ендеше, елімізде баяу болса да, байыпты жаңа әлеуметтік құбылыс – әйелдер кәсіпкерлігінің прогрессивті және табысты дамуы деп айта аламыз. Жоғарыда айтылғандай, бұл үдеріске қоғам да, мемлекет те

мүдделі. Кәсіпкерлікті дамыта отырып, біз көптеген негізгі компаниялар үшін айтарлықтай жетістіктер мен жеңілдіктерге қол жеткізе аламыз. Осы идеяны жүзеге асыру негізінде халықты жұмыспен қамтуды арттыру, жұмыссыздықты азайту, әйелдердің үкіметтік емес ұйымдардағы белсенділігін арттыру, әлеуметтік жаңғырту, күшті орта тапты құру, бәсекеге қабілетті нарық құру, қоршаған орта және т.б. болып жатыр. Әйелдер кәсіпкерлігінің мынадай мүмкіндіктері бар: біріншіден, әйелдер қозғалысын дамытуда; екіншіден, әйелдер кәсіпкерлігін мемлекеттік-құқықтық қолдауда және кәсіпкер әйелдердің белсенді рөлін қамтамасыз етуде олар әйелдер қозғалысына және оның азаматтық қоғамды қалыптастыруға, экономиканы демократияландыру процесіне нығаюына қатысуда өздерін сезінеді [4]. «Кез келген елдің болашағы әйелдердің қоғамдағы орнына байланысты. Біз бұған үлкен мән береміз», – деді Елбасы, Экономикалық сектор өзінің біліктілігі мен қабілетін көрсете отырып.

Әдебиеттер тізімі

1. Состояние гендерных исследований в Казахстане: политика, образование, культура. – Алматы, «Қазақ университеті», 2010.
2. Қазақстан әйелдері мен ерлері. Статистикалық жинақ //Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігі. – Астана, 2010.
3. Радаев В.В. Экономическая социология. – М.:Аспект Пресс, 1997. 202
4. Әлеуметтану. — Алматы, «Қазақ университеті» – 2004.

Влияние пандемии COVID-19 на миграционные процессы в Республике Казахстан

С.Т.Мусина

Докторант кафедры экономики и международного бизнеса
mussina.74@mail.ru

Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда

Аннотация: в статье рассматривается ситуация в мировой экономике под влиянием пандемии COVID-19; изменение мирового валового продукта под воздействием пандемии; миграционные процессы в Республике Казахстан, испытывающие влияние пандемии COVID-19.

Ключевые слова: мировой валовой продукт, пандемия, миграция, эмиграция, иммиграция, сальдо миграции.

Экономика любой страны развивается циклически, что является следствием различных экстернальных и интернальных факторов. В настоящее время мировая экономика столкнулась с одним из таких факторов, которые можно отнести к экстернальным, то есть внешним факторам, воздействующим на экономику извне. Это пандемия COVID-19. Данная пандемия началась в 2019 году, откуда и получила свое название. В нашей стране данная пандемия стала проявляться в марте 2020 года, что привело к беспрецедентным действиям правительства – карантину, закрытию многих предприятий и организаций, переходу на онлайн работу, на дистанционное образование и ряд других мер. С начала таких мер население страны испытывало трудности по адаптации к новым условиям, но в настоящее время по прошествии больше года можно отметить, что многие граждане справились с необходимостью удаленной работы, учебы. Однако экономические последствия введения локдауна на сегодня можно только прогнозировать, так как точный ущерб подсчитать не